

Úloha histórie v spoločnosti a jej význam pri výchove k vlastenectvu

Dr. Anton HRNKO, CSc.

Každá spoločnosť uvedomujúca si samu seba už od úsvitu dejín si kládla otázku, kde sú jej korene, ako vznikla, ako sa vyvíjala, kto boli jej hrdinovia, kto jej škodil a ako sa tomuto škodeniu bránila. Zo začiatku si takáto spoločnosť o svojich existenčných otázkach vytvárala mýty, ktoré boli vlastne ústne tradovanou históriou predkov, pamäťou rodu alebo kmeňa. Samozrejme, pri ústnom podávaní sa vzdialené deje zahmlievali až nakoniec z nich boli viac morálne posolstvá z minulosti, ako reálny opis skutočnosti. So vznikom písma sa minulé deje čoraz viac zapisovali, a tak úlohu mýtov prevzala písaná história.

Od Herodota, Thukydidu, Lívia cez stredovekých analistov až po moderných historikov vznikali historické diela, ktorých metódou bol už kritický (teda vedecký) prístup k objektu popisovania – minulému deju. Podstata a účel historiografie sa však oproti mýtu veľmi nezmenila. Aj kritická historiografia predovšetkým slúžila, slúži a bude slúžiť na zodpovedanie tých istých otázok, ktoré som spomenul vyššie. Historiografia ako taká nemá zmysel, ak neodpovedá na výzvy súčasnosti, na otázku odkiaľ prichádzame, o čo sa naši predkovia snažili v minulosti, čo dosiahli, v čom neuspeli, kde a v akom stave sme prebrali od nich štafetu riadenia národného života a na mnohé ďalšie otázky. Len na základe poznania týchto skutočností môžeme formovať reálne programy do budúcnosti, ktoré nebudú odtrhnuté od života a budú vyjadrovať skutočné, nie pomyselné záujmy národa.

Historiografia ako spoločenská disciplína zaoberajúca sa minulosťou je v prvom rade kolektívna pamäť akéhokoľvek spoločenstva, triedy, vrstvy alebo národa. A spomenutým, ale aj tu neuvedeným reálnym spoločenským entitám slúži v podstate na to isté ako individuálnemu človeku osobná pamäť. Hocikto si vie predstaviť, čo sa stane s človekom, ktorý stratil pamäť. Je dezorientovaný v čase i priestore. Ale v tom istom postavení sa nachádza i spoločenská entita, napr. národ, ktorý stratí svoje historické vedomie, svoju kontinuitu s minulosťou. Nie je náhoda, že všetky útoky, ktoré sa vedú s cieľom napr. podrobiť si, ovládnuť, potlačiť alebo asimilovať nejaký národ, nejaké spoločenstvo začínajú útokom na jeho históriu, na jeho minulosť, teda na jeho historickú pamäť. Niekomu sa takéto prepisovanie dejín môže zdať ako ich falšovanie, ako ich účelový výklad. Samozrejme, aj k tomu dochádza, ale falšovať v dejinách sa dajú len fakty a to je ľahko objaviteľné. Fakty však nie sú tou najdôležitejšou súčasťou opisu histórie. Najdôležitejším, kľúčovým bodom popisu dejín, teda historiografie je výklad faktov. A preto, že historiografia nie je exaktnou vedou, ale vedou o živote ľudí, nie je a nemôže byť len jeden výklad. Dejiny sú v tom najhrubšom poňatí sledom víťazstiev a prehier, pozdvihnutí a pádov, úspecho a neúspechov. Nestalo sa a ani sa nestane, žeby sa víťaz a porazený na tú istú udalosť dívali a vysvetľovali ju rovnako. Lebo aj porážku možno prežiť, aj porážka môže posilniť, ale len za predpokladu, že ju porazený vníma zo svojho pohľadu. Ak prijme názor víťaza, nevyhnutne zaniká. Každé spoločenstvo, ale aj každá generácia má preto nárok na vlastný výklad minulosti a pokiaľ si ho zachováva, prežíva.

Niekedy sa nám niektoré spory v historiografii, ako napr. spory o názvov predkov zdajú malicherné, ale skutočnosť je niekde úplne inde. Spory takéhoto charakteru nie sú primárne spormi o minulosť. Sú predovšetkým a na prvom mieste spormi o oprávnenosť jestvovania v súčasnosti a o právo na existenciu do budúcnosti. Preto všetko to, čo sa dnes okolo našej minulosti deje v radoch obce historikov i v časti tlače písanej po slovensky, najmä systematické spochybňovanie slovenskosti a Slovákov v ich dejinách vôbec nesmeruje k nejakému vedeckému poznaniu, likvidácií „slovenských mýtov“, za čo sa to s obľubou vydáva. Všetko to smeruje len a jedine k tomu, aby sa cez minulosť spochybnila vôľa Slovákov zaujímať sa o svoju prítomnosť a budúcnosť; spochybňuje sa tým ich právo na

spravovanie si vlastných záležitosti podľa vlastných predstáv a v záujme svojho národa, teda každého jedného jeho príslušníka. Nie nadarmo J. M. Hurban poznamenal, že národ neuvedomujúci si svoju históriu je len úbohá „hromada koží otrockých“.

Z uvedeného jednoznačne vyplýva, že zdravé historické vedomie je podstatné, substantívne pri výchove k vlastenectvu. Vlastenecká výchova je nemysliteľná bez výchovy a vzdelávania históriou. Národy so silno vyvinutým historickým vedomím (napr. v našom okolí Česi, Maďari i Poliaci) nemajú problém s vlastenectvom a niektoré javy ohľadom negatívneho vzťahu k vlastnému národu, ktoré sú u nás bežné, sú v týchto spoločnostiach nemysliteľné. Čo sme však urobili my v oblasti upevňovania vlastenectva, ktoré je tak dôležité najmä v čase vzniku a upevňovania novo vzniknutého štátu za súčasnej integrácie do supra nacionálneho spoločenstva? Čo sme za posledných 20 rokov od zmeny režimu na tomto poli dosiahli? S ľútosťou musím povedať, že takmer nič! Keď to porovnáme napr. s 20 rokmi existencie prvej ČSR, alebo šiestimi rokmi existencie prvej SR, tak môžeme povedať, že výsledky sú veľmi skromné. Viac sme pokračovali v tendenciách začatých na začiatku 50. rokov minulého storočia bojom proti buržoáznemu nacionalizmu, teda v deštruovaní historického a vlasteneckého vedomia Slovákov, ako v skutočnom rozvoji tvorby historického vedomia slovenského občana.

Bez historického vedomia nemôže byť ani občianske sebavedomie! Nemôžeme sa preto čudovať, že náš občan v porovnaní s občanmi okolitých štátov na rovnakom stupni spoločensko-ekonomického vývinu žalostne zaostáva práve v sebavedomí. Buď je toto sebavedomie minimálne alebo nepodložené sebavedomé, často okoliu smiešne. Ale možno sa tomu čudovať?! Čo urobili za spomenuté obdobie, najmä od vzniku samostatnej a suverénnej SR masovokomunikačné prostriedky, školy, vedecké inštitúcie? Keby som chcel byť škodoradostný, tak by som povedal, že všetko; teda presnejšie všetko, aby aj to posledné, čo zostalo z historického vedomia slovenského občana z minulosti, čo sa nepodarilo stalinským čechoslovakistom ešte vymazať z pamäti Slovákov čo najviac rozložili. Myslím si, že nejestvuje na celej zemeguli štát, ktorý by si financoval celú sústavu inštitúcií počnúc vedeckými ústavmi a končiac masovokomunikačnými prostriedkami rozkladajúcimi historické vedomie jeho občanov. V čase, keď by bolo treba budovať historické vedomie slovenského občana oslobodeného od pút čechoslovakizmu, keď ho bolo treba vychovávať k vernosti k suverénnej Slovenskej republike, sa značná skupina slovenských historikov žijúcich zo štátnych peňazí, teda z peňazí nás všetkých vybíjala na odmietaní „slovenských“ mýtov, slovenských „romantických“ pohľadov na našu minulosť. Pritom nešlo o váľanie nejakých skutočných mýtov, ale o napádanie seriózných pokusov o oslobodenie slovenského pohľadu na vlastné dejiny z pút čechoslovakizmu a hungarizmu.

Človeku je smutno, keď sleduje českú, poľskú a to nehovorím o maďarskej televízii, s akým nadšením riešia mnohé témy svojej minulosti niekedy až vo vášnivých diskusiách a na primeranej vecnej a odbornej úrovni. A nielen to, pravidelne vysielajú celé série programov o svojich krajinách a ich histórii. V slovenských televíziách takéto relácie chýbajú. Na počudovanie aj také, ktoré sú vo vzťahu k háklivým témam úplne irelevantné. Ale dokedy budú na Slovensku háklivé témy? Dokedy Slováci budú musieť obchádzať svoju minulosť vo verejnej diskusii? Kto má stále záujem na tom, aby sa otázky našich dejín, i tie najháklivejšie, neotvárali a nevysvetľovali? Nemožno pritom povedať, žeby sme nemali dostatok schopných tvorcov takýchto programov alebo historikov, ktorí sa vedia na našu minulosť pozrieť triezvo, sine ira ete studio, ale predovšetkým slovenskými očami. Žiaľ, aj nábehy na takéto relácie vo verejnoprávnej televízii skončili za veľmi čudných okolností, ako keby na Slovensku bolo neprípustné otvárať verejne témy, o ktoré má slovenský občan výsostný záujem. Naopak, naše televízie sú saturované programami, ktoré zvyrazňujú, niekedy úplne neobjektívne zlyhania našich predkov. Nehovorím, že tieto programy nemajú byť taktiež vysielané, ale naše dejiny by sa mali zobrazovať komplexne, vo všetkých svojich súvislostiach, ale najmä objektívne.

Mali by plniť predovšetkým výchovnú a vzdelávaciu úlohu smerom k pozitívnemu vlastenectvu, a nie deptať dušu Slováka hyperbolicky spracovávanými negatívnymi javmi v histórii slovenského národa. Alebo si niekto myslí, že naše dejiny sú len dejinami našich zlyhaní, ktoré treba neustále pranierovať? Tak sa mi zdá, že slovenský občan je časťou historickej obce a väčšinou masovokomunikačných prostriedkov skôr bitý ako vychovávaný históriou. Môžeme potom od neho čakať zdravé sebedomie a primerané vlastenectvo?!

Kde začať pri náprave týchto skutočností? Ako posilniť historické vedomie slovenského občana ako predpoklad k zdravému vlastenectvu. Predovšetkým treba povedať, že súčasný stav vedeckého poznania našej minulosti nepotrebuje vytvárať mýty, odtrhnuté od reálnych historických faktov. Slovenskí historici všetkých orientácií nazbierali dostatočné množstvo faktov našej národnej minulosti, aby sa na nich dal vytvoriť ucelený obraz vývinu Slovenska a Slovákov od najstarších čias až dodnes. My dnes nemusíme hľadať praotca Čecha, ani bájny Etelkuz, nepotrebujeme zaplieniť vedomie nášho občana vymyslenými báchorkami, čo sa, žiaľ Bohu, v určitých kruhoch amatérskych „tiež historikov“, dokonca publikujúcich v niektorých ináč seriózných novinách, deje. Toto nie je cesta k náprave existujúceho stavu. Môže to viesť len k nášmu zosmiešneniu a k ďalšiemu poškodeniu historického vedomia. Náš cieľ musí byť v niečom úplne inom. Treba prepísať slovenské dejiny, odčechoslovakizovať ich a odhungarizovať a vykladať ich zo slovenského pohľadu. To – samozrejme – neznamená popretie jestvujúcich faktov, jestvujúcich súvislostí. Ide len výklad týchto faktov z pohľadu moderného, sebedomeho národa 21. storočia, ktorý má svoj samostatný, suverénny štát. Táto úloha mala byť zadaná slovenským historikom už v čase vzniku samostatnej SR a dávno mala byť zavŕšená. Pokladám priam za „streštené“, keď sa pri absencii takejto slovenskej syntézy slovenských národných dejín púšťame do písania spoločnej učebnice dejepisu zo susedným národom, ktorého značná časť historickej obce nie je ochotná uznať základné, dokázateľné fakty slovenskej národnej existencie v stredoeurópskom priestore, nieto ešte uznať niektoré naše výklady týchto faktov. Úsilie slovenských historikov by sa mohlo zamerať na užitočnejšie témy. Lebo v konfrontácii s maďarskými historikmi, nemajúcimi problémy s vlastným prístupom k výkladu svojich národných dejín, je výsledok takejto práce vopred jasný – kratší povraz zostane na našej strane.

Len nový pohľad na naše dejiny, zodpovedajúci požiadavkám suverénneho národa 21. storočia, môže byť základom nového prístupu pri výchove k vlastenectvu históriou. Vlastenecká výchova históriou, či už v škole, v rodine, v masovokomunikačných prostriedkoch musí vychádzať z najnovších poznatkov historickej vedy, ale nemôže byť ich prostou reprodukciou. Musí v sebe niesť najmä morálne posolstvo minulosti pre prítomnosť, musí spájať občana s minulosťou, aby sa cítil s minulosťou zviazaný a vytváral sa uňho kategorický imperatív pokračovať v snaženiach minulých generácií. Len tak môžeme vychovať skutočného vlastenca, ktorého „dar nezvedie a hrozba neskloní“. Prítom skutočné vlastenectvo nemá len rozmer duchovný, má aj svoju materiálnu dimenziu, z ktorej profituje celé národné spoločenstvo. História potvrdzuje, že národy v čase vzrastu pozitívneho vlastenectva dosahujú omnoho väčšie výsledky pri svojom raste, ako v bežných obdobiach. Naopak, potlačovanie vlastenectva sa negatívne prejavuje nielen na národnej výkonnosti.